

(Задніпровська казка)[1]

Був собі цар, і мав той цар одного тільки сина. Як виріс царевич, і прийшла пора його женить, от цар і послав гонців по всьому царству пошукать царевичеві невісти. Поїхали гонці; два роки провештались, бо царство було дуже велике, та й знайшли три сестри, одна в одну, та такі гарні, що кращих на всьому світі не знайти. Поїхав цар із царевичем подивиться на тих сестер; глянули — справді, як одна, не знає царевич, яку з них і брати за себе. От цар йому й каже:

— Сину мій, усі вони однаково гарні, так вибирай собі ту, котра більш у пригоді стане твоєму царству.

Став царевич прислухуваться, що вони між собою розказують; от раз чує — старша каже:

— Якби царевич одружився зо мною, то я б йому одним окрайчиком усе його військо нагодувала!

— А я,— каже середуща,— отсією мичкою, що пряду, усе б його військо зодягла!

— А я,— каже менша,— родила б йому дванадцять синів до пояса в золоті, а од пояса в сріблі!

Розказав царевич батькові, що почув од сестер. От цар йому й каже:

— Бери меншу, бо од таких синів буде велика слава твоєму царству.

Вже старша сестра думала, що царевич буде її сватати, як прийшли старости і посватали меншу. Розсердились старша й середуща та й стали казна-що вигадувать і наговорювать на меншу.

— Вона,— кажуть царевичу,— нікчемна, вона тобі не дванадцять синів родить, а дванадцять кошенят приведе!

Однак, що вже сестри з заздрощів не вигадували на меншу, а царевич з нею одружився. Після весілля цар недовго жив. От царевич став царем, а менша сестра — царицею. Живуть вони собі у превеликій дружбі рік, другий, а діток бог не дає. От сестри знов почали набріхувати на меншу, так цар розсердився на неї та й каже:

— Як бачу, ти мене обманила: обіцяла мені дванадцять синів родить, та й досі й одного не родила.

— Постривай,— одказує менша сестра,— я тобі рожу разом дванадцять синів до пояса в злоті, а од пояса в сріблі!

Минув ще рік, а діточок усе-таки бог не дає. От цар і заслав меншу сестру аж на край свого царства ік морю і звелів, щоб вона до його не приїздила і листів не посидала, аж поки не родить дванадцять синів до пояса в злоті, а од пояса в сріблі. Живе вона собі там над морем не як цариця, а як проста мужичка: у невеличкій хатці, тільки й дав їй цар до послуги одного чоловіка та стару бабу. І року не минуло, як її туди заслали, родила вона дванадцять синів до пояса в злоті, а од пояса в сріблі. Написала лист до царя та й каже тому чоловікові, що при ній живе:

— Одвези отсей лист до царя і розкажи, що мені і йому бог послав, та гляди: що б з тобою не сталось, ні до кого не заїзди і нікому про се не розкажуй.

Поїхав чоловік; їде день, другий; на третій як ушкварить дощ, а тутечки бачить — край дороги хатка стоїть; так чоловік у ту хатку, дивиться — аж там цариціні сестри, старша й середуща. Пізнали й вони чоловіка, зараз почастували його, нагодували, розпитують про сестру,

так чоловік нічого їм не каже. От вони й стали улещувати чоловіка, щоб він заночував у них.

— Спочинеш у нас,— кажуть,— а завтра раненько поїдеш.

Чоловік бачить, що так щиро його просять,— і згодивсь, бо дуже-таки і втомивсь. Уночі, як він заснув, сестри витягли з сумки сестрин лист до царя та й спалили, а замість його написали другий, буцім менша сестра дає звістку царю, що привела йому дванадцять кошенят.

Дуже розсердився цар, як прочитав той лист, що сестри написали, порвав його на шматки, а чоловіка звелів з двору вигнати і на очі до себе не пустив. Вернувся чоловік до меншої сестри і розказав їй усе, як було. От вона зараз і догадалась, що се, мабуть, її сестри обмінили лист; зараз подумала, погадала, що їй робить, та й вигадала. Ще як жила вона з царем, і сестри на неї наговорювали і набріхували, цар дав їй перстень та й каже: "Як спітка тебе яке лихо через твоїх сестер, то пришлеш мені отсей перстень, от я знов до тебе прихилюся!" От вона узяла той перстень, заховала в коробочку та, написавши удруге лист, знов послала того чоловіка до царя.

— Тільки вже,— каже йому,— гляди, крий боже, що б тебе не спіткало, ні до кого не заїзди; а як приїдеш до царя, то оддаси йому отсей лист і сю коробочку.

Знов поїхав чоловік до царя. Тільки став доїжджати до тієї будови, де живуть сестри, знов линує дощ, як з відра. Однак яке вже не лихо, обминув він ту будову, їде дальш, а тут як набіжить друга хмара з громом, з блискавкою, як ушкварить град з куряче яйце, а тут дивиться сердешний чоловік — стоїть край дороги невеличка хатка; от він з коня та й став під стріхою. Коли виходить з хатки стара бабуса і запрошує його в хату обсушитися і спочити. А чоловік і думає собі: "Нічого мені бояться старої". Та й увійшов у хату. А ся бабуса була не хто, як нянька старшої сестри, злюща-презлюща баба; вона ж то найдужче й сердилась

на меншу сестру за те, що помішала старшій бути царицею. Нагодувала стара яга чоловіка, учасувала і положила спати, а сама, витягши з сумки лист та коробочку, мерщій до сестер. Вийняли сестри з коробочки перстень, а замість його положили дванадцять мишенят та й написали до царя лист, буцім од меншої сестри, що вона посила царю мишенят, що дітки його, кошенята, наловили йому на гостинець. Поки чоловік спав, стара нянька звернулася додому і знов сховала лист і коробочку у сумку. Прокинувся уранці чоловік, оглядів сумку — бачить, що усе так, як і було, подякував ягу за хліб-сіль та й поїхав до царя. Дуже розлютувався цар, як прочитав той лист та глянув на мишенят; зараз-таки звелів тому чоловікові, що привіз гостинець одчесать голову, а царицю витурить з свого царства, щоб і духу її не було. Як дійшла ся вістка до меншої сестри, от вона й стала думать та гадать, що їй на світі робить з дванадцятьма синами. Зоставила собі одного старшенького, а одинадцять понесла ік морю та, сівши з дітками на скелю, гірко плаче жемчужними сльозами і так молиться до моря:

— Море широке, море глибоке! Прийми до себе моїх діточок, безталанних сиріток, будь їм рідним батьком та рідною матір'ю.

Три дні плакала цариця; на четвертий прокинулось море і почуло матір. Стрепенулось хвилями, підняло догори білу гриву і послало кита-рибу забрать діточок. Вирнула перед царицею кит-риба, викинула на берег матчині жемчужні сльози, а діточок ухопила і понесла у кришталевий будинок аж на саме дно. Зібрала менша сестра свої сльози та, узявши старшенького сина, і пішла з царства світ за очима. Іде та іде, притомилась, сердешна, вже і запас, що з собою узяла, з'їла; од журби і без харчів нестало й покорму: нічим годувать сина. От вона сіла на могилі, плаче і так до степу промовляє:

— Степу мій широкий, степу мій просторий! Прийми до себе останнього мого сина і будь йому рідним батьком та рідною матір'ю!

Закрутився перед царицею ігрець, піднявся до неба стовп пилу, вхопив царевича і помчав у зелений гай, де пасеться печений бугай, де й

кабан гуляє, що зубом оре, вухом засіває, а хвостом загібає. Зосталась цариця серед степу одним одна. Однак не покида її господь: підійде до неї дика коза, от вона надіть молочка та й нап'ється; поналітають до неї дрозди, хохітвля і нанесуть яєчок.

Не так швидко в світі діється, як швидко казка кажеться. Довго блукала менша сестра по степах. Раз чує — щось позад її тупотить; озирнулась, аж бачить — їде на доброму коні богатир і веде за собою печеного бугая і кабана, що зубом оре, вухом сіє, а хвостом загібає. Цариця злякалась та хотіла була сховатись в травичку, а богатир їй і каже.

— Не ховайся, моя матінко рідная, од свого сина, що степ випестував тобі на радість та на підмогу!

Та, се кажучи, розкрив жупан, а золоті груди, неначе сонце, заблищали.

— Сину мій милий, сину мій любий! — скрикнула мати.— Який же ти хороший-прехороший, і хто ж тебе наділив конем, бронею і сими дивами, що ведеш?!

— Сими дивами,— одказує царевич,— наділив мене наречений мій батько — степ. З ними ні в кого не будемо хліба просить, а ще й увесь світ нагодуєм. Теперечки,— каже,— моя матінко, буде кому тебе доглядіть і заспокоїть.

Се кажучи, посадив її на коня і помчав. Надвечір вже, як зовсім посутеніло, доїхали вони до широкої річки і заночували. На другий день прокинулись, дивляться — по той бік річки високі-превисокі гори і скелі, вкриті лісом. Перевіз царевич на той бік матір, обрав місце та й збудував великий та гарний будинок і вкрив його голубиними крилами. Тимчасом, поки він будувався, кабан наорав зубом, насіяв вухом і заскоротив хвостом. Як бог уродив пшеницю, царевич випустив у царину печеного

бугая; де він пройде, там пшениця сама у копи складається й молотиться, і віється, і в закроми засипається.

Живе менша сестра з царевичем у превеликому багатстві; з далеких країв їдуть до них купці купувати пшеницю; а прийдуть бідні, то й даром їх наділяють.

Раз їдуть побіля двору купці з крамом, дивляться — аж гарний будинок стоїть на горі, вкритий голубиними крилами, а в садочку пасуться печений бугай та кабан, що зубом оре, вухом сіє, а хвостом загібає. Дуже вони дивувались, дивлячись на ті дива, а далі зайшли поклониться й хазяїнам. Цариця й царевич ласкаво їх прийняли і стали їх розпитувати, куди вони їдуть. От вони їм і кажуть:

— Веземо ми крам великому царю, що оженився був на меншій сестрі та й прогнав її з свого царства за те, що вона замість дванадцяти синів привела йому дванадцять кошенят, а теперечки,— кажуть,— той цар оженився на старшій сестрі, так вона йому одним окрайчиком усе військо годує.

Почувши се, царевич і став у матері проситься, щоб вона пустила його з купцями побачитися з батьком.

— Їдь,— каже йому мати,— та нікому не кажи, що ти царевич, а то як старша моя сестра довідається, то вона тебе з світа зжене.

Перерядився царевич у просту одежину, сів на свого коня та й поїхав з купцями до батька. Приїхали купці до царя та й стали йому розказувати, які їм довелось дива побачити: про печеного бугая і про кабана і в якому гарному будинку живе мати з сином. Як почув про се старша сестра, зараз догадалась, що се, мабуть, її менша сестра з царевичем живуть у тім будинку, та й стала намовляти царя, щоб він зібрав своє військо та одняв печеного бугая й кабана. Цар не хотів був її послухати, а вона як присікалась до його: "Іди та й іди", а вона орудувала

царем, як сама хотіла,— так цар і звелів зо всього свого царства зібрати військо, а купців залишив у себе, щоб було кому провести. Як почув царевич, що батько збирається на них війною, поїхав до степу, свого нареченого батька, та й гукнув до його молодецьким покриком:

— Степу мій широкий, степу мій просторий! Оборони мене і мою матінку од лютого ворога, старшої сестри, і не допусти нам загинути у сирітстві!..

— Не бійтеся,— загуків степ,— не дійде до вас те військо та й назад не вернеться: побіліє зелена трава не снігом, а кістками.

Як зібралось військо, сам цар його повів і царицю, старшу сестру, з собою узяв. Поки йшли своїм царством, у всьому був достаток, а як увійшли у степ, так зробилась превелика засуха, порепалась земля, нема ні паші, ні водопою: вітер гуде, з ніг валить чоловіка, піском очі засипає, на людей напав голод, хвороба, і все військо цареве згинувало і вкрило поле білими кістками; тільки й вернувся цар із царицею, старшою сестрою, та з ними кілька прислужників. Розсердився цар та й став лаяти старшу сестру.

— Се,— каже,— мене бог покарав за те, що дав мені велике царство, а я хотів ще й чуже загарбати!

А старша сестра йому й одказує:

— На те тобі бог дав велике царство, щоб ти робив, що схочеш. Згинувало одне військо — набери друге; не дійшли степами — допливемо річками, і все-таки буде потвоєму.

Довго старша сестра уговорювала царя і скребла моркву, аж поки він не згодивсь та набрав знов військо та, налагодивши байдаки-човни, і поплив річками добувати печеного бугая та кабана.

Як довідалась менша сестра, що цар пливе до них із військом, і каже царевичу:

— Сину мій милий, сину мій любий! їдь до моря глибокого — нехай воно мені верне моїх любих синів, щоб було кому оборонить нещасливу матір. Озьми,— каже,— отсе намисто, матчині сльози, та, як вплинеш на середину моря, і кинь їх у воду, то вони тебе й почують!

Доїхав царевич до моря, зліз з коня і пустив його пастись, а сам зробив собі човна та й поплив. Допливши до середини, вийняв з кишені намисто і кинув у море. Як кинув, так море і заграло, покотилась хвиля за хвилею, і перед царевичем вирнула кит-риба, а на тій кит-рибі стоять одинадцять братів до пояса в золоті, а од пояса в сріблі.

— Хто се до нас озивається? — питають.

— Матчині сльози! — одказує царевич.

— А ти ж хто такий? — питають.

— Я рідний ваш брат,— каже царевич,— матуся вас зове до себе оборонить її од лютого ворога — старшої сестри. Сідайте у човен та поспішайте, бо вже цареве військо недалеко!

Посідали брати у човен та й озвались до моря:

— Море широке, море глибоке! Спасибі тобі, що стало нам, сиротам, за батька рідного і за матір рідну!

Піднялась висока хвиля, неначе іскрами розсипалась перед братами, та й викинула їм з кит-риби перо. Узяли те перо брати та й поплили до берега. Припалившись, як повиходили з човна, старший брат тільки свиснув до свого коня, так він і став перед ним, як укопаний. Висмикнув старший брат з гриви одинадцять волосінь та й пустив за вітром; як

пустив, так з тих волосінь і стало одинадцять коней, таких же, як і у старшого брата. Посідали брати та й помчались до матері. Стріла мати своїх синів на порозі, а вони вклонились їй до землі, так кажуть:

— Матінко наша рідная! Породила єси нас в злоті, в сріблі, а долі собі з нами не добула!

А мати одказує:

— Сини мої милії, сини мої любії! Матчина доля витає з її дітками; тепереньки, як ви вернулись до мене, то й долю мою з собою принесли!.. Тепереньки буде кому мене оборонить, заспокоїть і на старості літ втішить!..

Повела мати своїх синів у садочок, щоб показати їм своє хазяйство. Тільки що вийшли з будинку, аж бачать: пливе військо, так байдаками та човнами і вкрили річку; а попереду, в золотому кораблю пливе сам цар із царицею, старшою сестрою. Як стало зближатися те військо, мати й каже своїм синам:

— Діточки мої милії, діточки мої любії! Ідіть до царя, вашого батька, та й зазивайте його до мене обідати, а щоб військо з старшою сестрою за тисячу гонів звідси одіслав. Та глядіть,— каже,— як будете запрошувати царя, то не кажіть йому, що він ваш батько, а ви його діти!

Посідали брати у човен і поплили назустріч війську. Як порівнялись з царевим кораблем, то й гукнули на лоцманів, щоб визвали до них царя. Вийшов до братів цар та й пита:

— А чого вам од мене треба?

А брати й кажуть:

— Ненька наша запрошує тебе до себе обідати, а щоб твоє військо з царицею, старшою сестрою, одіслав звідси за тисячу гонів!

Цар дивиться на братів і думає собі: яка то щаслива мати, що має таких синів! Хоч би мені бог одного такого послав! А старша сестра пізнала, що се його сини, та й каже йому тихенько:

— Запрошуй братів на свій корабель у гості!

Запросив їх цар на свій корабель, не надивиться на них — так вони йому милі та любі: серце батьківське вість йому подало. Частує і вгощає цар братів, а старша сестра на вухо йому шепотить:

— Побий братів, а не поб'єш, то вони вилуцять усе твоє військо!

Цар і слухать її не хоче, а вона сікається до його та на вухо йому турчить:

— Побий, кажу тобі, а як не поб'єш, то я й війська твого не стану годувать, а моя сестра не буде його зодягать (бо й середуща з ними була), то твоє військо без хліба й одежі послизне й пропаде!

Замислився цар, думав-думав та й каже:

— Ну, роби з братами, що сама знаєш, а я руки свої на них не підійму.

Так ото, поки брати бавились із царем, старша сестра і звеліла, щоб у їх човні пробили дірку та й заткнули чопом, а ік тому чопу прив'язали б під човном мотузку. Подякували брати царя за хліб-сіль та й посідали у човен. Тільки що одплили гонів з двоє, а старша сестра смик за вірьовку, чоп як відіткнувся, вода і забулькотіла у човен, так його і потягло на дно. Не дуже злякались брати, бо вирости на морі; вхопили старшого брата з

човна та й поплили. Бачить старша сестра, що нічого не вдіяла, і гукнула до війська:

— Стріляйте з луків! Як їх не повбиваєте, то самі згинете!

Посипались на братів стріли, неначе хмарою їх вкрили. Однак і сього не злякались брати: пірнули та й вирнули аж на тім боці біля матчиного будинку. Тільки що розказали брати, як старша сестра хотіла їх потопить, коли дивляться — підпливає цареве військо, вже й з луків стріляють, от тих стріл і сонце закрилось.

— Ну, теперечки,— каже мати,— діточки мої любії, діточки мої милії, рятуйте себе, рятуйте й мене, нехай вам бог помагає у правому ділі; тільки глядіть, як стане погибать цар, ваш батько, то вирятуйте його і приведіть до мене!

Почали борониться брати; старший стріля з лука: як попужне у п'ять пуд стрілою, то, неначе вогнем, палить військо, а одинадцять братів шпурляють каміннями пуд у двадцять: як торохне по байдаку, то так він з людьми трісками і розсиплеться. Однак як брати не боронились, чого не робили, а військо усе близиться, бо велике було, та ще й сам цар попереду веде. Бачать брати, що вже їм самим не оборониться,— от вони ухопили перо з кит-риби, що море їм подарувало, як махнуть раз, вдруге, так з моря і покотились хвилі, одна велика, а друга ще більша, а тут ще як дмухне вітер, так усі байдаки з військом порозносило і поперевертувало догори ногами. Дивляться брати — і царів корабель похилило на бік, от-от хвиля переверне, так вони скоріш у воду, ухопили той корабель і винесли на берег. Узяли брати царя і сестер, старшу й середущу, та й повели до матері у будинок. Вийшла мати до царя назустріч з хлібом-сіллю; тільки цар на неї споглянув, зараз і пізнав.

— Відкіля,—спитав,— ти узялась?.. Чи ти тут хазяйка, чи в наймах?

А цариця, менша сестра, йому й одказує:

— Живу сама собі у своєму будинку з моїми синами, що породила тобі до пояса в золоті, а од пояса в сріблі!

— Ти ж,— каже цар,— писала до мене лист, що привела мені дванадцять кошенят, ще й дванадцять мишенят прислала на гостинець?

— Ні,— одказує менша сестра,— не я се тобі писала, не я й мишенят на гостинець посидала, а спитай,— каже,— у моїх сестер, може, вони знають, хто до тебе писав, хто й посилав!

Глянув цар на сестер, питає, а вони дрижать, неначе трясця їх трясє, устромили очі в землю і слова не промовлять.

— Е, як бачу,— каже цар,— так се ви мені таке лихо наробили: з моїм любим подружжям і з моїми дітками розлучили, через вас загубив я і два мої війська?.. Постривайте ж, нехай буде катюзі по заслугі!..

Прив'язав їх цар косами до конячих хвостів та й пустив у чисте поле. Помчали їх коні... Де вдаряться сестри головою — там могила, де задом — там долина... Далі забрав цар царицю з синами та й поїхав у своє царство, а печеного бугая й кабана пустив у степ, так вони йому надбали стільки хліба, що зо всього світу приїздили купці купувати той хліб. З того часу цареве царство ще побільшало і збагатіло, бо степ і море стали йому родичами.

[1] Розказувала сліпа бабуса. Так само записано (стенографією), як вона оповідала. (Прим. автора).